

Úvod do laserové techniky

Světlo jako elektromagnetické záření

I. část

Michal Němec

Katedra fyzikální elektroniky
České vysoké učení technické v Praze
michal.nemec@fjfi.cvut.cz

Ing. Michal Němec, Ph.D.

michal.nemec@fjfi.cvut.cz

Trojanova, místnost 237

Tel.: 224 358 672

Prof. Ing. Helena Jelínková, DrSc.

helena.jelinkova@fjfi.cvut.cz

Trojanova, místnost 236

Tel.: 224 358 538

Ing. Jan Šulc, Ph.D.

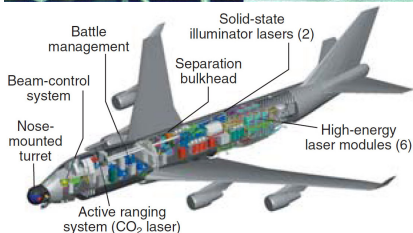
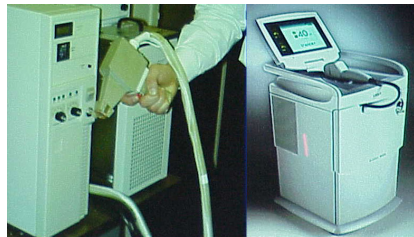
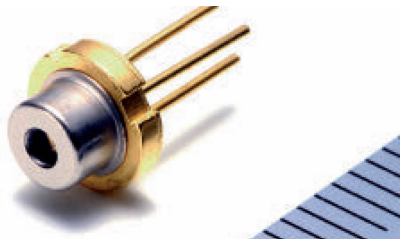
jan.sulc@fjfi.cvut.cz

Trojanova, místnost 237

Tel.: 224 358 672

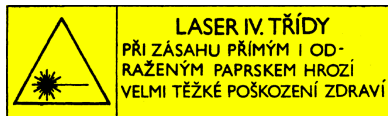
Laser a laserové záření

- ▶ Generátor světla využívající *stimulované emise* fotonů
- ▶ Koherence, koncentrace energie (směr a čas), monochromaticnost

Laserová technika

- ▶ Principy a konstrukce laserů
- ▶ Diagnostika laserového záření
- ▶ Aplikace a bezpečnost

Program první půlky semestru

1. Světlo jako elektromagnetické záření I.
2. Světlo jako elektromagnetické záření II.
3. Látka jako soubor kvantových soustav
4. Interakce záření s látkou
5. Detekce optického záření
6. Princip činnosti laseru

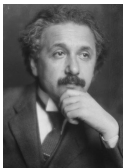
Komu je přednáška určena?

- ▶ 1. ročník Bc. Laserová a přístrojová technika, 2. ročník Bc. Fyzikální elektronika
- ▶ Volitelné

- VRBOVÁ M., JELÍNKOVÁ H., GAVRILOV P.: *Úvod do laserové techniky*, Skriptum FJFI ČVUT, Praha, 1994 (<http://people.fjfi.cvut.cz/sulcjan1/ult/>)
- VRBOVÁ M. a kol.: *Lasery a moderní optika - Oborová encyklopedie*, Prometheus, Praha, 1994
- Sochor V.: *Lasery a koherentní svazky*, Academia, Praha, 1990 (<http://people.fjfi.cvut.cz/sulcjan1/ult/>)
- Engst P., Horák M.: *Aplikace laserů*, SNTL, Praha, 1989 (<http://people.fjfi.cvut.cz/sulcjan1/ult/>)

Názory na podstatu světla

- ▶ Částice (1672 Isaac Newton)
- ▶ Vlna (1801 Thomas Young)
- ▶ Elektromagnetická vlna (1873 James Clerk Maxwell, 1886 Heinrich Hertz)
- ▶ Částice (1900 Max Planck – kvantování energie, 1905 Albert Einstein – foton)
- ▶ Částice-vlna (20. léta 20. století Schrödinger, Broiglie)
- ▶ Částice (1948 Feynman, Dyson, Schwinger, Tomonaga)

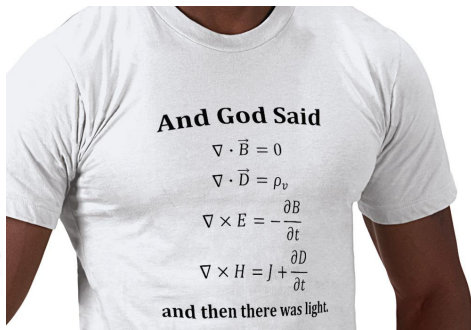
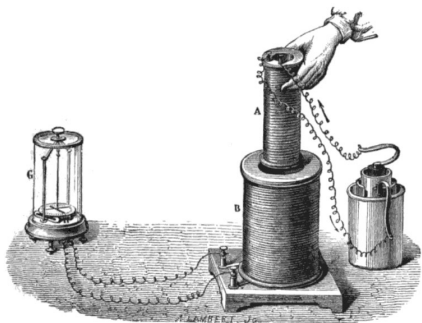
Světlo jako elektromagnetické záření

Fyzikální model světla – elektromagnetické záření (vlnění, pole)

Ampérův (1820) a Faradayův (1831) zákon, Maxwellovy rovnice Nestacionární elektrické a magnetické pole $\vec{E}(x, y, z, t)$ a $\vec{B}(x, y, z, t)$ jsou vzájemně neoddělitelná a vytvářejí jediné pole *elektromagnetické*.

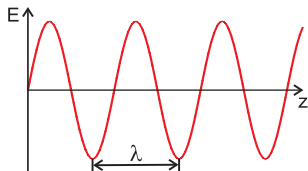
Hertzovy vlny jsou vlny v elektromagnetickém poli Rychlost šíření elemag. vlny (přenosu energie) ve vakuu $c_0 = 299\,792\,458\text{ m/s} \doteq 3 \times 10^8\text{ m/s}$

Světlo elektromagnetická vlna s frekvencí $\sim 10^{15}\text{ Hz}$ – periodické harmonické kmity *elektrického a magnetického pole*

Světlo jako elektromagnetická vlna

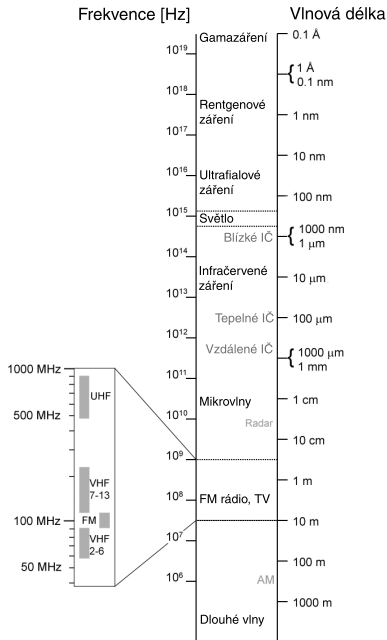
- ▶ Elektromagnetická vlna je charakterizována **frekvencí** f (počet kmitů za sekundu)
- ▶ **Vlnová délka** λ vlny závisí na **rychlosti šíření** vlny prostředím c (na indexu lomu n)

$$\lambda = \frac{c}{f}, \quad c = \frac{c_0}{n}, \quad \lambda_0 = \frac{c_0}{f}$$

- ▶ Světlo je část spektra elmag. vlnění

$$f \sim 10^{15} \text{ Hz (PHz)}$$

Rovinná elektromagnetická lineárně polarizovaná vlna

- ▶ Základní model elektromagnetického vlnění:

rovinná lineárně polarizovaná vlna

- ▶ Matematicky popisují kmity elektromagnetického pole harmonické funkce:

$$\vec{E}(\vec{r}, t) = \vec{t}_e E_0 \cos(\omega t - \vec{k} \cdot \vec{r} + \Phi) \quad (\text{intenzita ele. pole [V/m]})$$

$$\vec{B}(\vec{r}, t) = \vec{t}_b B_0 \cos(\omega t - \vec{k} \cdot \vec{r} + \Phi) \quad (\text{magnetická indukce [T]})$$

- ▶ Polohový vektor $\vec{r} = (x, y, z)$ a čas t

- ▶ Polarizační vektory $\vec{t}_e \perp \vec{t}_b$ ($\vec{E} \perp \vec{B}$)

- ▶ Amplituda ($B_0 = E_0/c$)

- ▶ Frekvence f , kruhová frekvence ω

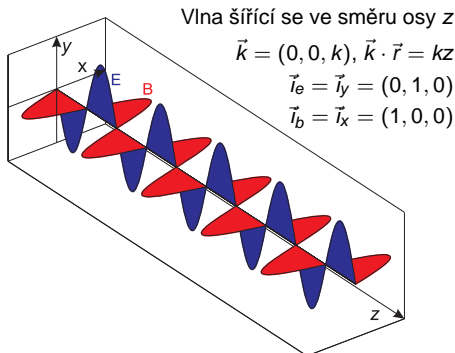
$$\omega = 2\pi f$$

- ▶ Fáze Φ , fázový člen ($\omega t - \vec{k} \cdot \vec{r} + \Phi$)

- ▶ Směr šíření udává vlnový vektor $\vec{k} = (k_x, k_y, k_z)$, ($\vec{k} \perp \vec{t}_e$, $\vec{k} \perp \vec{t}_b$)

- ▶ Vlnové číslo $k = |\vec{k}|$

$$k = \frac{\omega}{c} = \frac{2\pi}{\lambda}$$

Rovinná elektromagnetická lineárně polarizovaná vlna

- ▶ Protože známe vztah mezi vektory $\vec{E}$ a $\vec{B}$ ($B_0 = E_0/c$), stačí se obvykle omezit jen na vektor elektrické indukce $\vec{E}$
- ▶ Rovinná elektromagnetická lineárně polarizovaná vlna ve směru osy z

$$\vec{E}(z, t) = \vec{i}_y E_0 \cos(\omega t - kz + \Phi)$$

- ▶ Uvažujeme **pevný bod** $z = z_0$ ($\Phi_0 = \Phi - kz_0$)

$$\vec{E}(z_0, t) = \vec{i}_y E_0 \cos(\omega t + \Phi_0) \Rightarrow \omega T = 2\pi \Rightarrow \text{perioda, frekvence}$$

- ▶ Uvažujeme **pevný čas** $t = t_0$ ($\Phi_0 = -\Phi - \omega t_0$)

$$\vec{E}(z, t_0) = \vec{i}_y E_0 \cos(kz + \Phi_0) \Rightarrow k\lambda = 2\pi \Rightarrow \text{vlnová délka, vlnočet}$$

- ▶ Fázová rychlost vlny $c = \omega/k$ – rychlost světla

Vlnoplocha elektromagnetické vlny

Vlnoplocha: geometrické místo (plocha v prostoru), na které má vlna konstantní fázový člen. Směr šíření (paprsek) je kolmý na vlnoplochu.

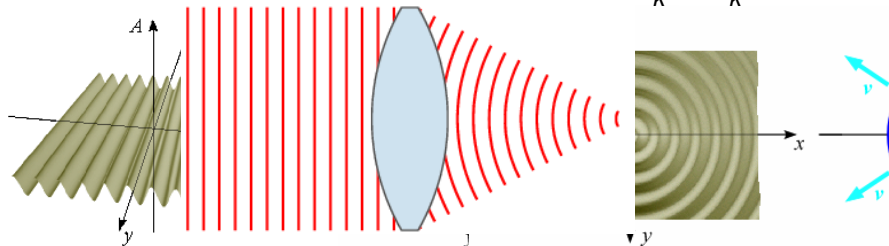
Rovinná vlna ve směru z

- ▶ Popis v kartézských souřadnicích

$$\vec{E}(z, t) = \vec{t}_y E_0 \cos(\omega t - kz + \Phi)$$

- ▶ Plocha konstantní fáze
 $\omega t - kz = \text{konst.}$ je **rovina** kolmá na osu z v místě

$$z = \frac{\text{konst.}}{k} + \frac{\omega}{k}t$$

Kulová vlna

- ▶ Popis ve sférických souřadnicích
($r = \sqrt{x^2 + y^2 + z^2}$)

$$\vec{E}(r, t) = \vec{t}_e \frac{E_0}{r} \cos(\omega t - kr + \Phi)$$

- ▶ Plocha konstantní fáze
 $\omega t - kr = \text{konst.}$ je **koule** o poloměru

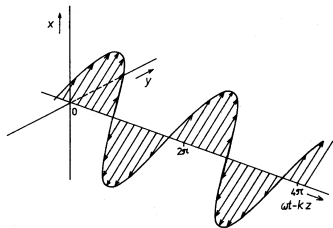
$$r = \frac{\text{konst.}}{k} + \frac{\omega}{k}t$$

Polarizace elektromagnetické vlny

- ▶ Vlna příčná (zachovává se struktura vlny podél směru šíření) $\times$ vlna podélná
- ▶ Vždy platí $\vec{E} \perp \vec{k}$ ($\vec{E}$ se nachází v rovině kolmé na směr šíření)
- ▶ Chování $\vec{E}$ určuje polarizaci

Polarizace lineární

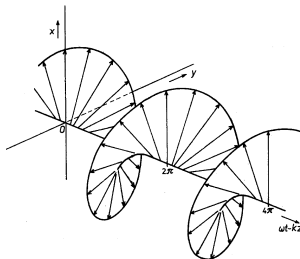
- ▶ Koncový bod $\vec{E}$ leží na přímce (pro $z = \text{konst.}$), kmitá v jedné rovině

$$\vec{E}(z, t) = \vec{i}_y E_0 \cos(\omega t - kz + \Phi)$$

Polarizace kruhová

- ▶ Koncový bod $\vec{E}$ leží na kružnici (pro $z = \text{konst.}$), opisuje šroubovici

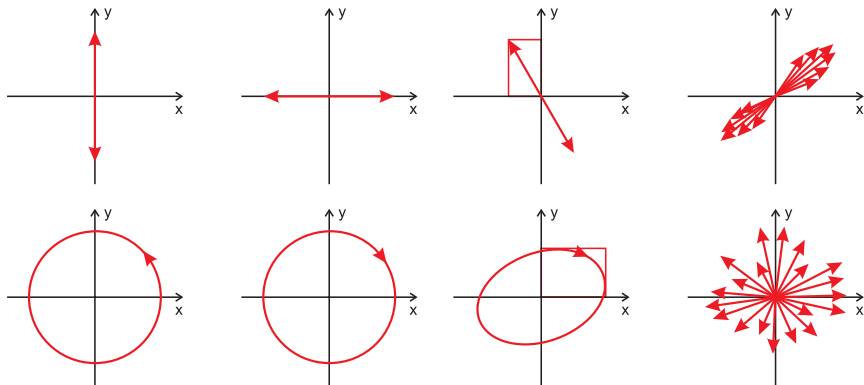
$$\begin{aligned} \vec{E}(z, t) = & \vec{i}_x E_0 \cos(\omega t - kz + \Phi) \\ & + \vec{i}_y E_0 \sin(\omega t - kz + \Phi) \end{aligned}$$

Polarizace elektromagnetické vlny

- ▶ Polarizace eliptická – koncový bod $\vec{E}$ leží na elipse (pro $z = \text{konst.}$)

$$\vec{E}(z, t) = \vec{i}_x E_{0x} \cos(\omega t - kz + \Phi) + \vec{i}_y E_{0y} \sin(\omega t - kz + \Phi)$$

- ▶ Horizontální $\times$ vertikální, levotočivá $\times$ pravotočivá, konvence
- ▶ Částečně polarizované, nepolarizované (náhodně polarizované) světlo

Objemová hustota energie

- ▶ Elektromagnetické pole je forma energie
- ▶ Hustota energie elmag. pole je dána vztahem:

$$u = \frac{\vec{E} \cdot \vec{D} + \vec{B} \cdot \vec{H}}{2}$$

- ▶ Intenzity $\vec{E}$, $\vec{H}$, indukce $\vec{D}$, $\vec{B}$
- ▶ V izotropním homogenním prostředí platí:

$$\vec{D} = \epsilon \vec{E}, \quad \vec{H} = \frac{\vec{B}}{\mu}, \quad B_0 = \frac{\vec{E}_0}{c}$$

- ▶ ϵ – permitivita, μ – permeabilita, $1/(\epsilon\mu) = c^2$, $n = \sqrt{\epsilon_r \mu_r}$

$$u = \epsilon E_0^2 \cos^2(\omega t - kz + \Phi) = \frac{1}{2} \epsilon E_0^2 [1 + \cos\{2(\omega t - kz + \Phi)\}]$$

$$\cos^2 \alpha = \frac{1}{2}(1 + \cos 2\alpha)$$

- ▶ Střední hodnota objemové hustoty energie ($\langle \cos \alpha \rangle = 0$)

$$\bar{u} = \frac{1}{2} \epsilon E_0^2 \quad [\text{J/m}^3]$$

Plošná hustota výkonu elektromagnetické vlny

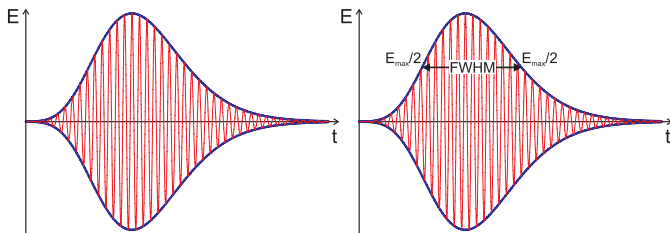
- ▶ Elektromagnetická postupná vlna přenáší energii rychlostí c (ve vakuu $c = c_0 \approx 300\,000 \text{ km/s}^{-1}$, jinak $c = c_0/n$)
- ▶ Plošná hustota výkonu elektromagnetické vlny, respektive intenzita elektromagnetické vlny, resp. intenzita optického záření, resp. plošná hustota výkonu, resp. energie, která projde jednotkovou plochou za jednotku času:

$$I = c\bar{u} = \frac{1}{2} c\epsilon E_0^2 \quad \text{Intenzita záření } I \text{ [W/m}^2\text{]}$$

Intenzita elektrického pole $\vec{E}$ – základní veličina elektrického pole, vyjadřující jeho vlastnosti pomocí silových účinků na elektrická náboj ($\vec{E} = \vec{F}/q$).
Jednotkou **i.e.p.** je $\text{V}\cdot\text{m}^{-1}$.

Intenzita optického záření I – energie optického záření postupující za jednotku času kolmo k jisté ploše dělená obsahem této plochy (plošná hustota zářivého toku). Jednotka **i.o.z.** je $\text{W}\cdot\text{m}^{-2}$.

Impulz optického záření

- ▶ Časový průběh impulsu = pomalu proměnná amplituda (obálka) + nosná vlna

$$\vec{E} = \vec{i}_y \mathcal{E}_0(t) \cos(\omega t + \Phi(t))$$

- ▶ Doba trvání impulsu, „Délka impulsu“, FWHM (*full width half maximum*)
- ▶ Izolovaný impuls, . . .
- ▶ Časově proměnná intenzita

$$I(t) = \frac{1}{2} c \varepsilon \mathcal{E}_0^2(t)$$

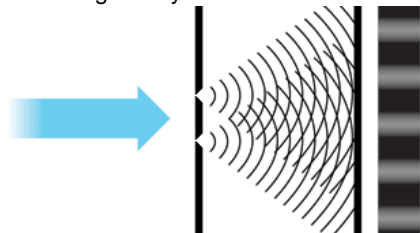
- ▶ Spektrum, kvazimonochromatický impuls

Princip superpozice elektromagnetických vln

- ▶ Maxwellovy rovnice (MR) jsou lineární (za určitých předpokladů a to především ve vakuu, obecněji: pokud vlastnosti prostředí nezávisí na $\vec{E}$ či $\vec{B}$, jsou MR lineární)
- ▶ To, že jsou MR lineární znamená, že pokud je jejich řešením pole $\vec{E}_1(x, y, z, t)$ a pole $\vec{E}_2(x, y, z, t)$, tak je jejich řešením i pole $\vec{E}(x, y, z, t) = \vec{E}_1(x, y, z, t) + \vec{E}_2(x, y, z, t)$
- ▶ $\vec{E} = \vec{E}_1 + \vec{E}_2$,
 $\vec{B} = \vec{B}_1 + \vec{B}_2$ – superpozice elektromagnetického pole
- ▶ $I \sim E^2$, $I \neq I_1 + I_2$ – interference

Interference – překrytí dvou nebo více optických svazků dávající osvětlení, které není prostým součtem osvětlení jednotlivými svazky. Je to důsledek superpozice elektromagnetických vln.

- ▶ **Je velmi důležité si uvědomit, že princip superpozice (skládání, sčítání) neplatí pro intenzity záření (pro plošné hustoty zářivého toku).**

Máme-li např. dvě elektromagnetické vlny stejné frekvence šířící se ve stejném směru, každou o intenzitě I , neplatí obecně, že by výsledné pole mělo intenzitu $2I$

- ▶ Výsledná intenzita záření musí být odvozena na základě zjištění výsledné intenzity elektrického a magnetického pole, pro které zákon superpozice platí.

Intenzita elektrického pole $\vec{E}$ – základní veličina elektrického pole, vyjadřující jeho vlastnosti pomocí silových účinků na elektrická náboj ($\vec{E} = \vec{F}/q$).
Jednotkou **i.e.p.** je $V.m^{-1}$.

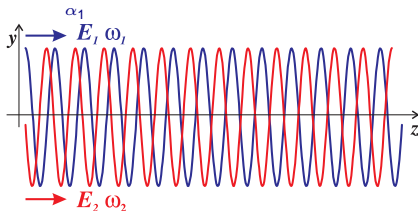
Intenzita optického záření I – energie optického záření postupující za jednotku času kolmo k jisté ploše dělená obsahem této plochy (plošná hustota zářivého toku). Jednotka **i.o.z.** je $W.m^{-2}$.

Příklad superpozice dvou vlnění

Dvě elemag. vlny **různých** frekvencí, ale **stejně** polarizace a směru šíření

- ▶ Pracujeme s elektrickou složkou pole (magnetické umíme dopočítat)

$$\vec{E}_1(x, y, z, t) = \vec{t}_y E_0 \cos(\underbrace{\omega_1 t - k_1 z + \Phi_1}_{\alpha_1}), \quad \vec{E}_2(x, y, z, t) = \vec{t}_y E_0 \cos(\underbrace{\omega_2 t - k_2 z + \Phi_2}_{\alpha_2})$$

- ▶ Provedeme superpozici v každém čase a bodě

$$\vec{E} = \vec{E}_1 + \vec{E}_2 = 2\vec{t}_y E_0 \cos \frac{\alpha_1 + \alpha_2}{2} \cos \frac{\alpha_1 - \alpha_2}{2}$$

- ▶ Využili jsme součtový vzorec pro cos

$$\cos \alpha_1 + \cos \alpha_2 = 2 \cos \frac{\alpha_1 + \alpha_2}{2} \cos \frac{\alpha_1 - \alpha_2}{2}$$

Příklad superpozice dvou vlnění (stejný směr, různé frekvence)

- ▶ Matematický popis pole vzniklého superpozicí

$$\vec{E} = \vec{E}_1 + \vec{E}_2 = 2\vec{i}_y E_0 \cos \frac{\alpha_1 + \alpha_2}{2} \cos \frac{\alpha_1 - \alpha_2}{2}$$

- ▶ Upravíme nové fázové členy (původní $\alpha_{1,2} = \omega_{1,2}t - k_{1,2}z + \Phi_{1,2}$)

$$\frac{\alpha_1 + \alpha_2}{2} = \underbrace{\frac{\omega_1 + \omega_2}{2}}_{\bar{\omega}} t - \underbrace{\frac{k_1 + k_2}{2}}_{\bar{k}} z + \underbrace{\frac{\Phi_1 + \Phi_2}{2}}_{\bar{\Phi}} \quad (\text{průměr})$$

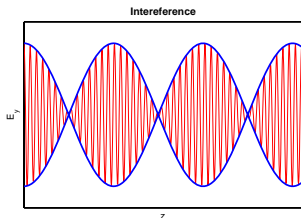
$$\frac{\alpha_1 - \alpha_2}{2} = \underbrace{\frac{\omega_1 - \omega_2}{2}}_{\Delta\omega/2} t - \underbrace{\frac{k_1 - k_2}{2}}_{\Delta k/2} z + \underbrace{\frac{\Phi_1 - \Phi_2}{2}}_{\Delta\Phi/2} \quad (\text{rozdíl})$$

- ▶ Výsledné pole

$$\vec{E} = \vec{i}_y 2E_0 \cos \left(\frac{\Delta\omega}{2} t - \frac{\Delta k}{2} z + \frac{\Delta\Phi}{2} \right) \cos (\bar{\omega}t - \bar{k}z + \bar{\Phi})$$

Příklad superpozice dvou vlnění (stejný směr, různé frekvence)

$$\vec{E} = \vec{i}_y 2E_0 \cos\left(\frac{\Delta\omega}{2}t - \frac{\Delta k}{2}z + \frac{\Delta\Phi}{2}\right) \cos(\bar{\omega}t - \bar{k}z + \bar{\Phi})$$

Zázněje pro $\omega_1 \doteq \omega_2$ je $\Delta\omega \ll \omega_1, \omega_2$, resp. $\Delta k \ll k_1, k_2$ – amplitudová periodická modulace pole vznikající v důsledku **superpozice**

$$\vec{E} = \vec{i}_y A(z, t) \cos(\bar{\omega}t - \bar{k}z + \bar{\Phi})$$

Rychlost fázová rychlost **šíření nosné vlny** (vlnoplochy) prostředím

$$\bar{\omega}t - \bar{k}z = 0 \Rightarrow v_f \equiv \frac{z}{t} = \frac{\bar{\omega}}{\bar{k}} = \bar{v}\bar{\lambda}$$

Rychlost grupová rychlost šíření maxima obálky (impulsu) – energie

$$\frac{\Delta\omega}{2}t - \frac{\Delta k}{2}z = 0 \Rightarrow v_g \equiv \frac{z}{t} = \frac{\Delta\omega}{\Delta k} \approx \frac{d\omega}{dk}$$

- ▶ Fyzikálním model světla – Elektromagnetické vlnění × Foton
- ▶ Lineárně polarizovaná rovinná elektromagnetická vlna

$$\vec{E}(x, y, z, t) = \vec{i}_y E_0 \cos(\omega t - kz + \Phi)$$

- ▶ Vlnová délka λ , frekvence f , kruhová frekvence $\omega = 2\pi f$, rychlost šíření c
- ▶ Směr šíření, vlnový vektor $\vec{k}$, vlnové číslo k , fáze Φ , polarizace $\vec{i}_y$

$$f = \frac{c}{\lambda}, \quad k = \frac{2\pi}{\lambda}$$

- ▶ Intenzita elektrického pole E [V/m] × intenzita optického záření I [W/m²]

$$I = \frac{1}{2} c \varepsilon E_0^2$$

- ▶ Zákon superpozice elektromagnetických polí – skládají se intenzity polí

- VRBOVÁ M., JELÍNKOVÁ H., GAVRILOV P.: *Úvod do laserové techniky*, Skriptum FJFI ČVUT, Praha, 1994 (<http://people.fjfi.cvut.cz/sulcjan1/ult/>)
- VRBOVÁ M. a kol.: *Lasery a moderní optika - Oborová encyklopedie*, Prometheus, Praha, 1994
- Sochor V.: *Lasery a koherentní svazky*, Academia, Praha, 1990
- Engst P., Horák M.: *Aplikace laserů*, SNTL, Praha, 1989